До спеціалізованої вченої ради Д 27.855.02
у Державному податковому університеті

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Корнєва Романа Анатолійовича "Розслідування шахрайств на ринку житла в Україні", подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми дисертаційного дослідження.

Дисертація присвячена розслідуванню шахрайств на ринку житла — категорії кримінальних правопорушень, для якої характерне складне поєднання майнових, фінансових, документальних і реєстраційних механізмів. Особливість відповідної злочинної діяльності полягає у тому, що протиправний намір часто реалізується через зовні правомірні цивільно-правові угоди, діяльність юридичних осіб, банківські операції, нотаріальне оформлення та державну реєстрацію прав. Унаслідок цього слідчому необхідно не лише встановити факт обману, а й реконструювати послідовність юридично значущих дій, рух документів, майна і коштів.

Виявлення таких правопорушень нерідко відбувається із запізненням. За даними опитування 74 % практичних працівників вказують на тривалий проміжок між учиненням і виявленням шахрайства, 81 % — на маскування під цивільно-правові відносини, 68 % — на використання контактів з представниками органів влади, фінансових установ і нотаріусами. Це пояснює необхідність розроблення спеціалізованих криміналістичних рекомендацій.

Воєнний стан додатково ускладнює ситуацію. Переміщення населення, зруйноване чи залишене житло, втрата правовстановлюючих документів, швидкий пошук оренди та участь у житлових програмах створюють нові можливості для шахрайських схем. Автор справедливо звертає увагу на

використання майна внутрішньо переміщених осіб, військовослужбовців, спадкоємців загиблих та інших осіб, які через об'єктивні обставини мають менші можливості для перевірки правового статусу житла або контрагента.

Водночас тема не обмежується воєнним періодом. Базові закономірності документального маскування, розподілу ролей, використання фіктивних правочинів, підроблених документів і фінансових операцій мають більш загальний характер. Тому дослідження має потенціал для використання і в подальшому розвитку криміналістичної методики розслідування правопорушень у сфері нерухомості.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Обґрунтованість результатів забезпечується значним емпіричним матеріалом і поєднанням кількох дослідницьких методів. В авторефераті зазначено про вивчення 170 кримінальних проваджень, анкетування 85 прокурорів, 299 працівників Національної поліції та 150 працівників державного аудиту й архітектурно-будівельного контролю. Поряд із цим використано статистичні й аналітичні матеріали органів державної влади та власний досвід автора у сфері кримінальної юстиції.

Важливо, що кількісні показники використовуються для характеристики конкретних елементів методики. Підготовчий етап виявлено у 92 % випадків; у 74 % випадків об'єктами пошуку при обшуку виступали документи, чернетки, кошти, комп'ютерна техніка, мобільні телефони та інші матеріальні носії; допити підозрюваних відбувалися у різних конфліктних ситуаціях; у 62 % випадків виникала потреба в одночасному допиті двох чи більше раніше допитаних осіб. Такі дані надають рекомендаціям конкретного характеру.

Автор приділяє значну увагу документам як одному з головних носіїв слідової інформації. Для шахрайств на ринку житла це закономірно, оскільки злочинний механізм може залишати відображення в установчих, реєстраційних, договірних, банківських, бухгалтерських, дозвільних і проектно-кошторисних документах. Запропонована послідовність їх аналізу дозволяє перевірити

реквізити, ознаки підроблення, повноваження підписанта та взаємну узгодженість різних документів.

Обґрунтованими виглядають положення щодо взаємодії. Автор спирається на результати опитування і показує її різні форми: роботу у слідчо-оперативних групах, виконання доручень, проведення негласних слідчих (розшукових) дій, сприяння при окремих СРД і взаємний обмін інформацією. Крім оперативних підрозділів, до системи взаємодії включено контролюючі органи, нотаріусів, реєстраторів, оцінювачів, громадські організації та медіа.

Методологічно виправданим є використання системного і структурно-функціонального підходів для дослідження криміналістичної характеристики, а також статистичного та соціологічного методів для перевірки практичної поширеності окремих ситуацій. У авторефераті вказано, в яких розділах застосовувалися відповідні методи. Це підсилює прозорість дослідницької процедури та дозволяє співвіднести конкретний висновок із тим матеріалом, на якому він ґрунтується.

Позитивно оцінюється й те, що емпіричні показники використовуються у зв'язку з формуванням рекомендацій. Так, відомості про труднощі відеофіксації та вилучення документів під час обшуку співвідносяться з тактичними рекомендаціями щодо підготовки дії; дані про конфліктні ситуації допиту — з вибором тактичних прийомів; відомості про помилки при призначенні експертиз – з пропозиціями щодо залучення спеціалістів на підготовчому етапі.

Наукова новизна одержаних результатів.

До найбільш помітних результатів слід віднести спробу сформувати криміналістичну методику розслідування шахрайств на ринку житла з урахуванням умов воєнного стану та післявоєнного відновлення. Автор поєднує криміналістичну характеристику, організацію початкового етапу, взаємодію, інформаційно-аналітичне забезпечення і тактику окремих процесуальних дій. Така структура відповідає логіці окремої методики.

Науковий інтерес становить деталізація механізму складних шахрайських схем. Послідовність "житло — перерахування — розподіл — маскування —

інтеграція грошової маси" дає можливість простежити фінансову складову в тих випадках, коли заволодіння коштами інвесторів поєднується з їх подальшим переміщенням і приховуванням. Поділ технологій на прості та складні спрямований на врахування різного рівня організованості та кількості пов'язаних дій.

Позитивно оцінюється типологізація осіб, залучених до складних механізмів, за функціями, які вони виконують: керівний, бухгалтерсько-обліковий, посередницький і допоміжний блоки. У поєднанні з характеристикою потерпілих це дозволяє авторові показати взаємозалежність способу, ролей співучасників та конкретної ситуації, у якій здійснюється введення особи в оману.

Оригінальним є напрям щодо криміналістичної розвідки та використання сучасних аналітичних технологій. Незважаючи на необхідність подальшого процесуального осмислення, сама постановка питання відповідає сучасним тенденціям розвитку криміналістики, де робота з великими масивами розрізненої інформації стає важливою передумовою виявлення серійності та зв'язків між епізодами.

Заслуговують підтримки й конкретні алгоритми проведення окремих дій: огляду приміщень і документів, пошуку під час обшуку, підготовки та проведення допиту, одночасного допиту, залучення спеціалістів і призначення судових експертиз.

Повнота викладення результатів дисертації в наукових публікаціях.

Основні результати дисертації оприлюднено у восьми наукових публікаціях. П'ять статей охоплюють ключові елементи криміналістичної характеристики — особу правопорушника, специфіку сфери будівництва житла, обстановку та потерпілих, шахрайство як об'єкт криміналістичного вивчення, предмет і типові сліди. Три тези конференцій присвячені огляду, допиту та інформаційно-аналітичному забезпеченню.

Тематика публікацій відповідає структурі роботи, а їх сукупність дозволяє вважати, що основні результати дисертації пройшли належну

апробацію. Позитивним є те, що публікації охоплюють як теоретичну, так і тактичну та організаційну складові.

Окремі публікації присвячені саме тим питанням, які у дисертації набули найбільшого практичного розвитку: огляду, допиту, предмету і типовим слідам, особі правопорушника та інформаційно-аналітичному забезпеченню. Це свідчить про послідовність наукового опрацювання теми та відсутність розриву між заявленою проблематикою і напрямами апробації.

Оцінка структури та змісту дисертації.

Перший розділ присвячено криміналістичній характеристиці. У підрозділі 1.1 визначено специфічні ознаки шахрайств на ринку житла та чинники, які ускладнюють їх виявлення. У підрозділі 1.2 розкрито предмет, обстановку і сліди, окремо виділено матеріальні та ідеальні відображення. Значення має теза про розтягнутість механізму у часі та просторі, що зумовлює необхідність досліджувати кілька місць, документів і етапів правочину.

Підрозділ 1.3 систематизує способи вчинення, підготовки і приховування. Автор описує створення фіктивної реальності, використання офісів, підставних квартир, банківських рахунків, фіктивних документів, конспіративних заходів, знищення документів та спробу переведення конфлікту у цивільно-правову площину. Це дозволяє визначати не лише спосіб заволодіння, а й сліди підготовчої та маскувальної діяльності.

Підрозділ 1.4 присвячено особі правопорушника та потерпілого. Автор наводить емпіричний портрет правопорушника, функціональні ролі учасників складних схем і типологію потерпілих. Ці положення надалі використовуються при формуванні рекомендацій щодо допиту та визначення напрямів перевірки.

Другий розділ логічно переводить результати криміналістичної характеристики у площину організації розслідування. У підрозділі 2.1 сформовано коло обставин, що підлягають встановленню, та орієнтовний алгоритм дій. Підрозділ 2.2 присвячено взаємодії з оперативними, контролюючими та недержавними суб'єктами. Підрозділ 2.3 розкриває інформаційно-аналітичне забезпечення та криміналістичну профілактику.

Третій розділ містить тактичні рекомендації щодо огляду, обшуку, допиту та призначення експертиз. Особливе значення має робота з документами, оскільки значна частина житлових шахрайств оформлюється через договори, фінансові та реєстраційні операції. Автор не обмежується переліком документів, а пропонує порядок їх криміналістичного аналізу.

В цілому структура є логічною, а висновки до розділів і загальні висновки відображають зміст проведеного дослідження. Робота має завершений характер і охоплює основні компоненти окремої методики.

Позитивно оцінюється внутрішня наступність між розділами. Відомості про предмет посягання і документальні сліди у першому розділі надалі конкретизуються у переліках документів, що підлягають витребуванню, огляду чи вилученню; типологія учасників використовується при визначенні категорій осіб для допиту; характеристика фінансового механізму пов'язується з необхідністю економічних досліджень та аналізу руху коштів. Така побудова свідчить, що окремі елементи криміналістичної характеристики не розглядаються автором ізольовано, а виконують орієнтуючу функцію для організації наступних етапів розслідування.

Окремо варто відзначити послідовність у висвітленні початкового етапу. Автор не пропонує жорстко фіксованої схеми для всіх проваджень, а наголошує на орієнтовному характері алгоритмів і необхідності їх коригування відповідно до слідчої ситуації. Це відповідає криміналістичному розумінню тактики, за яким типова рекомендація повинна адаптуватися до фактичних умов конкретного кримінального провадження.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження.

Теоретичне значення полягає у розвитку криміналістичної методики розслідування шахрайств, що вчиняються у специфічній сфері обігу житла. Авторські положення щодо взаємозв'язку способу і слідової картини, функціонального розподілу ролей, характеристик потерпілих та інформаційно-аналітичного забезпечення можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях.

Практичне значення пов'язане з можливістю застосування запропонованих рекомендацій при плануванні початкового етапу, визначенні об'єктів пошуку, роботі з документами, виборі тактики допиту, організації взаємодії та використанні спеціальних знань. Автореферат містить відомості про можливість використання результатів у практичній діяльності правоохоронних органів та освітньому процесі.

Прикладна цінність особливо проявляється у тих фрагментах, де загальне криміналістичне положення перетворюється на конкретний орієнтир для слідчого: типовий перелік документів, послідовність їх аналізу, коло осіб для допиту, підготовка до роботи зі спеціальною термінологією, види спеціалістів та орієнтовні напрями експертного дослідження. Такі рекомендації можуть бути використані при підготовці методичних матеріалів і навчанні практичних працівників.

Позитивно оцінюється також диференціація форм використання спеціальних знань. У дисертації вони не зводяться лише до судової експертизи: поряд з нею розглянуто консультаційну допомогу спеціалістів та їх залучення до окремих слідчих (розшукових) дій. Такий підхід відповідає специфіці житлових шахрайств, де слідчому необхідно орієнтуватися в бухгалтерському обліку, фінансових операціях, проектно-кошторисній документації, будівельних роботах, реєстраційних процедурах і технічних характеристиках електронних носіїв. Наведена автором диференціація експертиз за об'єктом дослідження та характером питань створює підстави для більш обґрунтованого вибору виду експертного дослідження і зменшення випадків постановки перед експертом питань, що виходять за межі його спеціальних знань.

Заслуговує уваги запропоноване використання криміналістичної розвідки, відеоаналітики, відкритих джерел, Big Data та інших цифрових інструментів. Для досліджуваної категорії кримінальних правопорушень така постановка питання має підстави, оскільки шахрайські схеми можуть охоплювати значну кількість потерпілих, юридичних осіб, рахунків, правочинів і реєстраційних дій. Разом із тим цінність відповідного інструментарію полягає не в самій

технологічності, а в здатності виявляти закономірності, які підлягають подальшій перевірці засобами кримінального провадження. У цьому аспекті робота формує перспективний напрям розвитку окремої методики, поєднуючи традиційні криміналістичні рекомендації з сучасними способами обробки інформації.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації.

Загальна позитивна оцінка дисертаційного дослідження не виключає можливості висловити окремі зауваження та порушити питання, що мають дискусійний характер і потребують авторського пояснення під час публічного захисту.

1. На с. 68 дисертації (відповідне положення стисло відтворено на с. 10 автореферату) запропоновано поділ шахрайств на "прості" та "складні". Така типологія є зрозумілою з погляду практичної орієнтації, однак критерії розмежування сформульовані неоднорідно: в одному випадку враховується кількість осіб і межі однієї кримінально-правової норми, в іншому — використання влади, службового становища чи повноважень, а також наявність пов'язаних кримінальних правопорушень. Доцільно було б сформулювати єдиний основний критерій і додаткові ознаки, щоб типологія не створювала перетину між групами.

2. На с. 78–79 дисертації, а також на с. 10–11 автореферату наведено типологізацію учасників складних схем із показниками 40,2 %, 36,4 % і 42,7 %. Такий функціональний розподіл має практичний потенціал, однак наведені відсоткові показники не утворюють взаємовиключного розподілу. Під час захисту доцільно пояснити, чи могла одна особа одночасно виконувати кілька функцій і за яким критерієм її відносили до відповідної групи при статистичному узагальненні.

3. На с. 91 дисертації (див. також с. 11 автореферату) до груп підвищеного ризику віднесено широкий перелік соціальних категорій потерпілих. Для уникнення надмірної генералізації варто чіткіше розмежувати соціально-демографічну ознаку і конкретний віктимогенний фактор.

Належність особи до певної групи сама по собі не означає підвищеної схильності до віктимізації; криміналістичне значення має конкретна ситуація, якою користується правопорушник — дефіцит інформації, часу, можливості перевірити документи, фактичний контроль над житлом тощо.

4. Рекомендації щодо планування та проведення огляду місця події викладені, зокрема, на с. 164–167 дисертації; узагальнений алгоритм наведено також у висновках до розділу 3. Частина запропонованих положень — обмеження доступу сторонніх осіб, опис обстановки, застосування технічних засобів, фото- та відеофіксація — має загальний характер і властива огляду в багатьох категоріях кримінальних проваджень. Робота виграла б від ще чіткішого виокремлення специфічних саме для шахрайств на ринку житла об'єктів огляду, цифрових слідів, документальних комплексів та ситуацій, коли огляду підлягають офіс забудовника, відділ продажу, об'єкт незавершеного будівництва чи конкретне житло.

5. У підрозділі 3.3 дисертації (с. 193–213), зокрема на с. 198–204, наведено широкий перелік експертиз, розкрито питання підготовки до їх призначення та використання спеціальних знань. Водночас доцільно було б системніше визначити критерії призначення кожного виду експертизи залежно від об'єкта і слідчої ситуації, а також чіткіше відмежувати консультаційну допомогу спеціаліста, контрольну перевірку чи аудит і судову експертизу. Для практичного працівника така диференціація не менш важлива, ніж сам перелік можливих досліджень.

Дотримання вимог академічної доброчесності.

Ознайомлення з представленим авторефератом не дає підстав ставити під сумнів самостійність сформульованих здобувачем положень. Наведені результати логічно пов'язані зі структурою дисертації, емпіричними даними та публікаціями за темою дослідження.

Загальний висновок.

За змістом, рівнем наукової новизни, обґрунтованістю одержаних результатів, повнотою їх оприлюднення та загальним рівнем виконання

дисертаційне дослідження Корнєва Романа Анатолійовича “Розслідування шахрайств на ринку житла в Україні” відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, з урахуванням пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1197 “Деякі питання присудження (позбавлення) наукових ступенів”, а Корнєв Роман Анатолійович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 — кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент
в. о. завідувача кафедри
кримінального права та правоохоронної діяльності
Запорізького національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент **Роман БАРАННІК**

Підпис Баранніка Романа
засвідчую/

НАЧАЛЬНИК
ВІДДІЛУ КАДРІВ

Дар'я Смагленко